

Н.О.ЛААС (Київ)

VIII ЛІТНЯ ШКОЛА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ІСТОРИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Захід відбувся 3–6 липня 2013 р. в Мадридському університеті імені Карлоса III. Європейське товариство історичної економіки (засноване 1991 р.) покликане фінансово й інтелектуально сприяти дослідженню та викладанню економічної історії, історичної економіки, компаративістики економік країн Європи. Ідеться передусім про поглиблення міжнародної співпраці, творення спільного майданчику для дослідників із різних країн. Періодично організовуються конгреси (останній відбувся в Лондонській школі економіки 6–7 вересня 2013 р.), семінари для молодих науковців (FRESH, тобто Пограничні дослідження в економічній та соціальній історії), видається міжнародний науковий часопис «Європейський огляд економічної історії» («European Review of Economic History»), який виходить тричі на рік та є одним із провідних у своїй царині.

Окрім того товариство заохочує проведення літніх шкіл у наукових інституціях – своїх партнерах, як-от інститут історії та соціальних наук імені Л.Фігероли Мадридського університету імені Карлоса III, котрий гостинно прийняв учасників цього річного зібрання у столиці Іспанії. Передусім школа мала на меті допомогти молодим науковцям з їхніми дослідницькими проектами, тож виступ кожного з них супроводжувався півгодинною дискусією та коментарями досвідченіших фахівців. Професори також виступили з довшими доповідями-лекціями, що були покликані ознайомити слухачів із найновішими теоретичними напрацюваннями з відповідної теми.

Перше засідання відбулося 3 липня 2013 р. У вітальному слові ініціатори зустрічі, професори Мадридського університету імені Карлоса III *Хуан Кармона* (*Juan Carmona*), директор інституту історії та соціальних наук імені Л.Фігероли, та *Хуан Розес* (*Joan Rosés*) розповіли про історію створення інституту, його діяльність. Заснований 2002 р. і названий на честь відомого в Іспанії ліберального економіста, творця національної валюти – песети – *Лауреано Фігероли* (*Laureano Figuerola*, 1816–1903 рр.), цей дослідницький центр об'єднує професорів факультетів права, економіки, гуманітарних наук, але передусім економічної історії, котрий є одним із найкращих в Європі та представляє іспанську школу з цієї дисципліни. Використовуючи методи гуманітарних і соціальних наук, залучені до діяльності інституту науковці зосереджуються передусім на таких напрямках і темах: довгостроковий фінансовий розвиток; компаративне вивчення Латинської Америки; європейська економічна географія 1850–2005 рр.; економічна інтеграція та зростання; історія університетів і науки; кооперування й конфлікт у сільському соціумі; від Т.Мальтуса до Р.Солова – економічне зростання в наддовгій перспективі. Із 2006 р. інститут також відповідає за випуск одного з найстаріших іспаномовних спеціалізованих періодичних видань – «Огляд економічної історії: Журнал іберійської та латиноамериканської економічної історії» («Revista de Historia Económica: Journal of Iberian and Latin American Economic History»).

Після вітань професор Мадридського університету імені Карлоса III *Джеймс Сімпсон* (*James Simpson*) виголосив доповідь «Виробничі кооперативи, інституційні зміни й політика у виноробній промисловості, 1880–1980 рр.». Цього дня на першій секції виступили також *Карлуш Мануел Файшка* (*Carlos Manuel Faísca*) з інституту соціальних наук Лісабонського університету, предметом уваги котрого став розвиток іберійського ринку коркового дерева в 1846–1919 рр. та *Анхель Луїс Гонсалес Естебан*

(*Ángel Luis González Esteban*) з Лондонського імперського коледжу, який розповів про економічні тенденції на світовому ринку пшениці в 1885–2010 рр.

У наступні три дні свої узагальнені виступи-лекції запропонували професор Лондонської школи економіки, президент Європейського товариства історичної економіки *Стівен Бродберрі* (*Stephen Broadberry*) – про методи обчислення та варіанти пояснення «великого розходження»¹; професорка Наваррського публічного університету (Памплони, Іспанія) *Мар Рубіо* (*Mar Rubio*) – про історію використання та економічну доцільність атомної енергетики в Іспанії; професор *Ульріх Пфістер* (*Ulrich Pfister*) із Вестфальського університету імені Вільгельма (Мюнстер, Німеччина) – про мальтузіанську економіку та перехід до постмальтузіанської епохи протягом XVI–XIX ст.; професор Мадридського університету імені Карлоса III *Антоніо Тена* (*Antonio Tena*) – про першу (1870–1914 рр.) та другу (сучасний період) хвилі глобалізації в торгівлі; професор Лондонської школи економіки *Гербен Беккер* (*Gerben Bakker*) – про стратегії та засоби забезпечення, якими керувалися приватні фірми, фінансуючи науково-дослідні проекти від часів індустріальної революції кінця XVIII ст. до сьогодення.

Молодші учасники літньої школи презентували результати власних досліджень. У другій і третій секціях (4 липня 2013 р.) *Жеремі Дюкрос* (*Jérémy Ducros*) із Паризької школи економіки та Вищої школи соціальних наук доповідав про Ліонську фондову біржу в 1866–1914 рр. та її боротьбу за виживання в конкуренції з іншими біржами; *Андрея-Александра Маєрян* (*Andreea-Alexandra Maerean*) з Університету Південної Данії аналізувала економічні аспекти націоналізму, а саме – як різні оцінки кредитоспроможності румунського уряду в 1867–1913 рр., висловлювані на міжнародному рівні, впливали на внутрішньополітичну ситуацію у цій державі; *Фабіан Валь* (*Fabian Wahl*) зі Штутгартського університету Гогенгайм (Німеччина) розповідав про центри середньовічної торгівлі й можливі моделі їх агломерації; *Сара Торрегроса Гетленд* (*Sara Torregrosa Hetland*) з Барселонського університету виголосила доповідь про податкові реформи в Іспанії 1960–1990 рр., оцінивши фінансову ефективність прогресивних податкових ставок.

5 липня 2013 р. під час засідань четвертої, п'ятої та шостої секцій *Сандра Лопес Серменьо* (*Sandra López Cermeno*) з Мадридського університету імені Карлоса III доповідала про моделі концентрації третього сектору (послуги) у США впродовж XX ст.; *Крістофер Девід Ебселл* (*Christopher David Absell*) із цього ж університету – про транспортну інфраструктуру, доступ до ринку й торгівлю у Чилі від середини XIX ст. і до нашого часу; *Хосе Гарсія Гомес* (*Jose García Gomez*) з Університету Аліканте (Іспанія) характеризував рівень життя робітників муніципалітету Алькой у 1836–1936 рр., використовуючи економічні показники реальної заробітної платні та наповнення споживчого кошика; *Наталія Лаас* з Інституту історії України НАНУ розмірковувала, в який спосіб дефіцит впливав на соціальну стратифікацію та повсякденне життя в українському соціумі 1965–1985 рр.; *Анна Марія Феррейра Кампуш* (*Ana Maria Ferreira Campos*) із Вищого інституту економіки та управління й Лісабонського технічного університету виголосила доповідь про причини та методи посилення

¹ «Велике розходження» («Great Divergence») – термін, запроваджений С.Гантінгтоном (Samuel Huntington) у 1996 р. для характеристики значного випередження західними країнами за параметрами соціально-економічного розвитку інших регіонів світу, як-от Китай, Японія, Індія, Османська імперія, що відбулося в модерний час і стало основою розбудови західних колоніальних імперій.

нерівності в наданні медичних послуг працівникам торгівлі й промисловості за часів диктатури А.Салазара (1933–1974 pp.); *Оріол Сабате Домінго* (*Oriol Sabaté Domingo*) з Барселонського університету вибудував модель взаємного впливу політичних та економічних чинників на обсяги військових витрат в Іспанії в довготривалій перспективі (1850–2009 pp.).

На прикінцевих сьомій та восьмій секціях (6 липня 2013 р.) *Рік Гельстенс* (*Rick Hölsgens*) із Гронінгенського університету (Нідерланди) презентував дебютний проєкт про споживання енергетичних викопних ресурсів у Нідерландах 1850–2010 pp. і пов'язані з цим ризики порушення екологічної та соціальної стабільності; *Антоніо ді Руджеро* (*Antonio Di Ruggiero*) з Римського університету Тор Вергата характеризував причини й наслідки інфляції та знецінення грошей в італійській економіці 1970-х pp.; *Жеральдін Давід* (*Geraldine David*) із центру імені Е.Бернгайма Брюссельського вільного університету (Бельгія) та Тілбурзького університету (Нідерланди) у своєму виступі поєднала царини економічної історії та мистецтвознавства, досліджуючи динаміку купівлі творів мистецтва на європейських аукціонах у період між світовими війнами: чи був цей спосіб вкладання коштів ефективним, хто передусім до нього вдавався, які фактори впливали на ціну (приміром, смерть автора або, це навіть бажаніше, його самогубство суттєво збільшували вартість твору); *Александр Лотар Онимц* (*Alexander Lothar Opitz*) зі Штутгартського університету Гогенгайм простежив, як результати виборів у німецький райхстаг впливали на показники Берлінської фондової біржі.

Наприкінці додамо кілька особистих вражень про сучасну економічну історію в Європі, що сформувалися під впливом лекцій та доповідей на літній школі, формальних і неформальних дискусій з її учасниками, а також ознайомлення з «Оглядом економічної історії» («*The Economic History Review*») за 1990–2000-ні pp., який, до слова, разом з іншими фаховими періодичними виданнями можна вільно читати онлайн та завантажувати в межах університетського кампусу.

В українській історіографії, очевидно під впливом вивчення французької історичної науки та школи «Анналів», загалом панує уявлення про діахронічний перехід політичної історії в економічну, а потім соціальну й культурну, та саме дві останні сприймаються як найновіші, найактуальніші напрями досліджень. Певний час суголосні ідеї простежувалися й у Західній Європі, де економічна історія не була надто популярним фахом. Утім, зараз ситуація змінилася, а історики економіки почуваються цілком упевнено в інституційній та фінансовій площинах.

Сформувалося кілька потужних центрів, у тому числі Лондонська школа економіки, Оксфордський, Ворікський університети (Великобританія); Берлінський університет імені Гумбольдтів, Майнцький імені Й.Гуттенберга, Вестфальський імені Вільгельма, Штутгартський університет Гогенгайм (Німеччина); Дублінський університет (Ірландія); Утрехтський університет (Нідерланди); Мадридський імені Карлоса III, Барселонський, Університет імені Пумпеу Фабра (Іспанія); Женевський університет (Швейцарія); Лундський та Уппсальський університети (Швеція); Університет Париж X – Нантер (Франція) тощо. А різноманітні приватні установи (банки, фірми, промислові підприємства) охоче фінансують проєкти, пов'язані з історією економічних стосунків, явищ, особливо якщо такі студії пояснюють і причини певних проблем сьогодення.

Цілком очікувано, зважаючи на доступні джерела, чільними періодами є XVIII–XX ст., особливо друга половина XIX ст. (до початку Першої світової війни). Досліджень

щодо середньовіччя та ранньомодерного часу значно менше. Що ж до територіальних меж, то західні європейці вивчають не лише себе, а й охоче рефлексують над економічною історією територій поза Європою, у тому числі Австралії, Північної та Південної Америки, Азії (тут слід зауважити, що тривале відрядження до країни, про яку пишеш, – безумовна норма для науковця).

Єдиним винятком залишається Східна Європа та країни колишнього СРСР, принаймні їх економічне становище до 1990-х рр. Соціалістична планова економіка незнана для молодих економічних істориків, а головне – це вже не актуальна тема. Щирий ентузіазм викликають лише компаративістське студіювання економічних явищ соціалістичного та постсоціалістичного періодів у межах однієї, а краще кількох країн. Публікації Марка Гаррісона (Mark Harrison) і кількох його колег про радянську економіку, що час від часу з'являються на шпальтах «Огляду економічної історії»² та інших видань, суттєво не покращують ситуацію, радше є винятками, котрі підтверджують правило. Потужна колись британська школа економічної історії СРСР (Глазго, Бірмінгем), репрезентована Алеком Ноувом (Alec Nove), Робертом Девісом (Robert Davies) тощо, здається, занепала.

В економічній історії, практикованій сучасними науковцями, виразно домінують квантитативні методики, котрі передбачають залучення значних масивів цифрових даних та їх опрацювання, на основі чого вибудовуються певні економічні закономірності. Добре тут спрацює статистична інформація, або такі джерела, котрі піддаються статистичній обробці та уніфікації за довші проміжки часу, найкраще – від півсотні років. Тож більшість пропонованих на літній школі проектів оперували довготривалою перспективою. Спроба ж подискутувати про те, чи можливо базувати вивчення певних економічних явищ (як, приміром, дефіциту у СРСР) передусім на джерелах наративних – офіційних матеріалах, судовій документації щодо майнових злочинів, его-документах, візуальних джерелах, усній історії, – коли офіційні статистичні дані викликають сумніви, була сприйнята неоднозначно та викликала чимало полярних тверджень (у неофіційній розмові один учасник заходу назвав такого типу студії «економічною антропологією»). Програму VIII літньої школи Європейського товариства історичної економіки й тексти виступів можна знайти на сайті Мадридського університету імені Карлоса III³.

² Див., напр.: *Gatrell P., Harrison M. The Russian and Soviet Economy in Two World Wars // The Economic History Review.* – 1993. – Vol.46. – №3. – P.425–452; *Harrison M. Coercion, Compliance, and the Collapse of the Soviet Command Economy // Ibid.* – 2002. – Vol.55. – №3. – P.397–433; *Markevich A., Harrison M. Quality, Experience, and Monopoly: the Soviet Market for Weapons under Stalin // Ibid.* – 2006. – Vol.59. – №1. – P.113–142 та ін.

³ Див.: [Електронний ресурс]: http://www.uc3m.es/portal/page/portal/instituto_figuerola/home/events_news/8summerschool_2013/programme